

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-1.8>

В. В. Дутка, кандидат юридичних наук,
суддя Господарського суду Чернівецької області

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ УЧАСНИКІВ СПРАВИ ПРО БАНКРУТСТВО

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання статусу учасників провадження у справі про банкрутство.

Справи про банкрутство характеризуються не лише особливим порядком їх розгляду, але і специфічним колом суб'єктів – учасників таких справ. Кожен учасник провадження у справі про банкрутство наділяється у такій справі особливим правовим статусом, що включає в себе права, обов'язки та відповідальність такого суб'єкта. Дослідження та удосконалення правового регулювання статусу учасників провадження у справі про банкрутство завжди було і залишається актуальним, оскільки від якості правових норм, які визначають правове становище того чи іншого суб'єкта, залежить ступінь захищеності його прав та інтересів у справі.

Наголошено, що коли щодо неплатоспроможного боржника відкривається провадження у справі про банкрутство, можна говорити про дуалізм правового становища такого суб'єкта: з позицій матеріального права він залишається боржником у відповідних відносинах, а з позицій процесуального права уже набуває статусу учасника провадження у справі про банкрутство з усіма відповідними правами та обов'язками.

Аргументовано, що існуюча модель прийняття рішень зборами та комітетом кредиторів не є досконалою і на практиці у зв'язку з цим часто виникає чимало проблем, тому процедура прийняття рішень представницькими органами кредиторів потребує удосконалення.

Обґрунтовано, що господарський суд у справі про банкрутство – це не просто незалежний арбітр, який з урахуванням принципу змагальності сторін приймає рішення за ініціативою тих же сторін, а активний учасник процесу, який може навіть з власної ініціативи приймати важливі для справи рішення, якщо того потребують інтереси всього провадження.

Ключові слова: банкрутство, неплатоспроможність, господарський суд, боржник, кредитор, арбітражний керуючий.

V. V. Dutka. Legal regulation of the status of the participants in the bankruptcy case

The article is devoted to the study of legal regulation of the status of participants in bankruptcy proceedings.

Bankruptcy cases are characterized not only by a special procedure for their consideration, but also by a specific circle of subjects – participants in such cases. Each participant in bankruptcy proceedings is given a special legal status in such a case, which includes the rights, duties and responsibilities of such an entity. Research and improvement of the legal regulation of the status of participants in bankruptcy proceedings has always been and remains relevant, since the degree of protection of its rights and interests in the case depends on the quality of legal norms that determine the legal position of one or another subject.

It is emphasized that when bankruptcy proceedings are opened against an insolvent debtor, one can talk about the duality of the legal position of such an entity: from the point of view of substantive law, he remains a debtor in the relevant relations, and from the point of view of procedural law, he already acquires the status of a participant in bankruptcy proceedings with all corresponding rights and obligations.

It is argued that the existing model of decision-making by creditors' meetings and committees is not perfect and in practice many problems often arise in connection with this, therefore the decision-making procedure by creditor representative bodies needs improvement.

It is substantiated that the commercial court in the case of bankruptcy is not just an independent arbitrator who, taking into account the principle of competition between the parties, makes a decision at the initiative of the same parties, but an active participant in the process, who can even on his own initiative make important decisions for the case, if necessary interests of the whole proceeding.

Key words: bankruptcy, insolvency, commercial court, debtor, creditor, arbitration manager.

Постановка проблеми. Справи про банкрутство є чи не найспецифічнішою категорією справ, які розглядаються господарськими судами. Адже тут діє чимало правових норм, які є досить складними, потребують свого застосування у комплексі з іншими нормами права, а також з урахуванням судової практики, яка часто заповнює прогалини та колізії у законодавстві. Справи про банкрутство характеризуються не лише особливим порядком їх розгляду, але і специфічним колом суб'єктів – учасників таких справ. Кожен учасник

провадження у справі про банкрутство наділяється у такій справі особливим правовим статусом, що включає в себе права, обов'язки та відповідальність такого суб'єкта. Дослідження та удосконалення правового регулювання статусу учасників провадження у справі про банкрутство завжди було і залишається актуальним, оскільки від якості правових норм, які визначають правове становище того чи іншого суб'єкта, залежить ступінь захищеності його прав та інтересів у справі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні питання правового регулювання розгляду справ про банкрутство неодноразово ставали предметом дослідження українських науковців, таких як: О. Беляневич, О. Бірюков, А. Бутирський, І. Вечірко, Л. Грабован, В. Джуно, Я. Левшина, Л. Ніколенко, Б. Поляков, Р. Поляков, П. Пригуза, В. Радзивілюк та інші. У публікаціях названих вчених всебічно досліджуються норми права неспроможності (банкрутства) та розкриваються проблемні аспекти практичної реалізації відповідних правових норм. Слід відзначити і дисертаційні дослідження, які стосувалися особливостей правового статусу учасників провадження у справі про банкрутство. Так, І. Бутирська у 2016 році захистила дисертацію на тему «Учасники провадження у справі про банкрутство» [1]. Я. Рябцева у 2006 році захистила дисертацію «Правовий статус арбітражного керуючого», в якій здійснено комплексне дослідження правового статусу арбітражного керуючого в судових процедурах розпорядження майном, санації та ліквідації [2], а Ю. Кабенюк у 2018 році представила на захист дисертаційне дослідження на тему «Правове регулювання арбітражного управління в процедурі банкрутства в Україні», в якій на основі комплексного дослідження теоретичних засад інституту арбітражного управління у процедурі банкрутства підготовлено нові теоретико-практичні положення та рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства у частині правової регламентації здійснення арбітражного управління [3]. У 2021 році А. Данілов захистив дисертацію «Правове регулювання діяльності арбітражного керуючого в Україні», яка стала комплексним дослідженням правового положення арбітражного керуючого у процедурах банкрутства юридичних осіб та процедурах неплатоспроможності фізичних осіб [4]. А. Гушилик у 2021 році представив дисертаційне дослідження на тему «Правовий статус боржника у справі про банкрутство» [5]. Разом з тим, доводиться констатувати, що наведені дослідження були здійснені ще за часів дії попереднього Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», у зв'язку з чим актуальності набуває аналіз правового регулювання статусу учасників справи про банкрутство за часів дії Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУЗПБ).

Тому **метою даної статті** є розкриття особливостей правового регулювання статусу учасників провадження у справі про банкрутство.

Результати дослідження. Відповідно до ст. 1 КУЗПБ «учасники у справі про банкрутство (неплатоспроможність) – сторони, арбітражний керуючий, державний орган з питань банкрутства, інші учасники справи про банкрутство, щодо прав або обов'язків яких існує спір, а також у випадках, передбачених цим Кодексом, Фонд державного майна України, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, представник органу місцевого самоврядування, представник працівників боржника, уповноважена особа засновників (учасників, акціонерів) боржника» [6].

Ключовими учасниками у справі про банкрутство по праву можна назвати боржника та кредиторів, адже саме через неможливість урегулювати їх відносини і виникає власне справа про банкрутство. П. Пригуза та А. Пригуза вважають, що основними суб'єктами правовідносин неспроможності і банкрутства у структурі предмета правового регулювання Закону про банкрутство є кредитор (кредитори) та боржник, які законом визначені як сторони правовідносин, що ним регулюються [7, с. 22]. Сторони у справі про банкрутство за своїм статусом частково подібні до сторін у позовному провадженні, оскільки і там, і там ми бачимо учасників з протилежними за змістом інтересами. Так, у справі про банкрутство боржник бажає якомога з меншими затратами звільнитися від боргів, а кредитори, у свою чергу, – отримати якомога більше задоволення власних вимог.

Як вказує Б. Поляков, боржник – це ключова фігура процедури банкрутства. Від його правосуб'єктності у багатьох випадках залежить ефективність всього механізму фінансового оздоровлення [8, с. 206]. А. Гушиликом запропоновано визначати боржника у справі про банкрутство з позицій матеріального і процесуального права як суб'єкта права, який не в змозі виконати свої грошові зобов'язання перед кредиторами, щодо якого у господарському суді перебуває справа про банкрутство або застосовуються заходи досудової санації [5, с. 171]. Дійсно, коли щодо неплатоспроможного боржника відкривається провадження у справі про банкрутство, можна говорити про дуалізм правового становища такого суб'єкта: адже з позицій матеріального права він залишається боржником у відповідних відносинах, а з позицій процесуального права уже набуває статусу учасника провадження у справі про банкрутство з усіма відповідними правами та обов'язками.

Кредитори у справі про банкрутство діють не кожен окремо, а об'єднуючись у свої представницькі органи – збори та комітет кредиторів. Кількість голосів на зборах кредиторів залежить від суми грошових вимог кредитора до боржника. На переконання Р. Полякова, українському законодавцю необхідно удосконалити регламентацію правового статусу представницьких органів кредиторів. Першочергово, продовжує вчений, необхідно відійти від «прив'язки» прийняття рішень зборами та комітетом до кількості голосів. На думку Р. Полякова, варто поєднати кількість голосів із кількістю голосуючих кредиторів [9, с. 152].

Безумовно, існуюча модель прийняття рішень зборами та комітетом кредиторів не є досконалою і на практиці у зв'язку з цим часто виникає чимало проблем, тому процедура прийняття рішень представницькими органами кредиторів безумовно потребує удосконалення.

Наступний учасник, без якого майже неможливо уявити собі справу про банкрутство, – це арбітражний керуючий, який є професійним учасником такої справи. Арбітражний керуючий бере участь у справі, залежно від судової процедури, як розпорядник майна, керуючий санацією, керуючий реструктуризацією, керуючий реалізацією або ліквідатор [10, с. 26]. Арбітражний керуючий – це учасник провадження у справі про банкрутство, який має економічну або юридичну освіту, завдяки чому він може оцінювати як причини неплатоспроможності боржника, так і чітко вести облік майна боржника, вести реєстр вимог кредиторів, професійно аналізувати відповідні плани санації чи реалізації тощо.

Що стосується інших учасників справи про банкрутство, то інтерес викликає формулювання «інші учасники справи про банкрутство, щодо прав або обов'язків яких існує спір». Таким чином, законодавець залишає можливість залучення до справи про банкрутство фактично необмеженого кола осіб, ключовим тут стає питання про наявність спору щодо прав та обов'язків такого суб'єкта. Господарський спір у науковій літературі пропонується визначати як протиріччя між учасниками господарських відносин щодо різного розуміння взаємних прав та обов'язків, які наявні через реалізацію або порушення правових норм в економіці та які підлягають вирішенню сторонами або в юрисдикційному порядку [11, с. 14].

Також і боржник, і кредитори, і навіть арбітражний керуючий можуть мати у справі про банкрутство представника. З приводу представництва у справі про банкрутство С. Гушлик пропонує виділяти матеріальний та процесуальний аспекти представництва: «Процесуальний аспект представництва у справі про банкрутство не містить яких-небудь відмінностей від господарського судочинства. Виходячи з норм Господарського процесуального кодексу України, можна зробити висновок, що представниками кредиторів та боржника у справі про банкрутство можуть бути лише адвокати, оскільки справи про банкрутство не належать до малозначних справ» [12, с. 46]. Участь у справі про банкрутство адвокатів в якості представників будь-то боржника чи кредитора часто є затребуваною та необхідною, з огляду на складність даної процедури та потребу у застосуванні тут специфічних знань у сфері законодавства про банкрутство (неплатоспроможність) та практики його застосування.

У науковій літературі справедливо відзначається, що велике значення має не лише якість нормативно-правової бази, що регулює господарські правовідносини, а й наявність дієвої системи судів, які б оперативно вирішували спори, що виникають у процесі господарської діяльності [13, с. 2]. С. Жуков зазначає, що провідну роль при визнанні боржника банкрутом та введенні ліквідаційної процедури відіграє господарський суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство [14, с. 26]. У науковій літературі також відзначається, що на відміну від справ позовного і наказного провадження, у справі про банкрутство господарський суд не просто є незалежним арбітром і «стороннім спостерігачем» у змагальному процесі, а й часто сам може із власної ініціативи приймати важливі для справи рішення [15, с. 30]. Дійсно, роль господарського суду у справі про банкрутство важко переоцінити, оскільки суд у такій справі – це не просто незалежний арбітр, який з урахуванням принципу змагальності сторін приймає рішення за ініціативою тих же сторін, а активний учасник процесу, який може навіть з власної ініціативи приймати важливі для справи рішення, якщо того потребують інтереси всього провадження.

Також слід пам'ятати про те, що у межах справи про банкрутство може розглядатися чимало так званих «міні-проваджень» (або їх ще називають «відокремлені провадження») – тобто вирішення у межах справи про банкрутство спорів, стороною яких є боржник. І у такому випадку актуалізації набуває розмежування учасників загальної справи про банкрутство та учасників таких відокремлених проваджень. Ю. Федоренко з цього приводу пропонує учасників відокремлених проваджень умовно поділити на три групи: учасники і відокремленого провадження, і справи про банкрутство загалом; учасники виключно відокремленого провадження; учасники виключно справи про банкрутство [16, с. 79].

Висновки. Ключовими учасниками у справі про банкрутство по праву можна назвати боржника та кредиторів, адже саме через неможливість урегулювати їх відносини у інший спосіб і виникає власне справа про банкрутство. Коли щодо неплатоспроможного боржника відкривається провадження у справі про банкрутство, можна говорити про дуалізм правового становища такого суб'єкта: адже з позицій матеріального права він залишається боржником у відповідних відносинах, а з позицій процесуального права уже набуває статусу учасника провадження у справі про банкрутство з усіма відповідними правами та обов'язками. Господарський суд у справі про банкрутство – це не просто незалежний арбітр, який з урахуванням принципу змагальності сторін приймає рішення за ініціативою тих же сторін, а активний учасник процесу, який може навіть з власної ініціативи приймати важливі для справи рішення, якщо того потребують інтереси всього провадження.

Список використаних джерел:

1. Бутирська І. А. Учасники провадження у справі про банкрутство : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Київ, 2017. 204 с.

2. Рябцева Я. Г. Правовий статус арбітражного керуючого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 18 с.
3. Кабенюк Ю. В. Правове регулювання арбітражного управління в процедурі банкрутства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Київ, 2018. 242 с.
4. Данілов А. І. Правове регулювання діяльності арбітражного керуючого в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 260 с.
5. Гушилик А. Б. Правовий статус боржника у справі про банкрутство : дис. ... доктора філософії: 081 Право / Донецький державний університет внутрішніх справ МВС України. Маріуполь, 2021. 205 с.
6. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
7. Пригуза П. Д., Пригуза А. П. Науково-практичний коментар Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» у редакції з 18 січня 2013 року (доктринальне тлумачення норм права неплатоспроможності та статей 1-21). Херсон: Видавництво «ГДС», 2013. 304 с.
8. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Ін Юре, 2011. 560 с.
9. Поляков Р. Б. Інститут банкрутства (неспроможності) в Україні та Німеччині: порівняльно-правове дослідження: монографія. Київ, Юрид. вид-во «Право України», 2023. 472 с.
10. Бутирський А. А., Ніколенко Л. М. Виплата винагороди арбітражному керуючому у справі про банкрутство: теоретичні і практичні проблеми. *Економіка та право*. 2021. № 2. С. 25–32.
11. Бутирський А. А. Вирішення господарських спорів в Україні та країнах Східної Європи: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Чернівці, 2015. 473 с.
12. Гушилик С. Особливості представництва у справі про банкрутство. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 45–48.
13. Butyrsky A. A., Nikolenko L. N., Ivanyuta N. V., Butyrskaya I. A., Kabenok Y. V. Economic Disputes Resolving Models by Courts in the Post-Soviet Countries. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021. No. 24 (2). P. 1–9.
14. Жуков С. Ліквідаційна процедура банкрутства юридичних осіб відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства : наук.-практ. посіб. Київ: Алерта, 2021. 292 с.
15. Бутирська І. Проведення у справах про банкрутство як особливий вид провадження у господарському судочинстві. *Право України*. 2021. № 4. С. 23–32.
16. Федоренко Ю. С. Учасники відокремлених проваджень у справі про банкрутство. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 75–79.